

Populația Aradului în anii Primului Război Mondial

Arad population during World War I

Corneliu Pădureanu,
Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad

Abstract

In the evolution of a community, a phenomenon such as a war, regardless of its magnitude, has a number of implications in the sense that we are witnessing a change in demographic behavior.

From the studied sources, it appears that since 1915 the crude birthrate declines and gross mortality rate increases. The consequence of this reality was the decline in population. The analysis of the causes of change in demographic behavior in conditions of war, is a step on which the author insists.

Key words: *evolution, community, demographic, reality.*

Când populația Aradului trecea la 1 ianuarie 1914, indiferent de stil, într-un nou an, locuitorii din acest areal, la fel ca și cei din alte zone ale Europei, nu știau că următoarele luni urmau să fie ultimele ale ceea ce se numește La Bell Epoque. Înainte de a continua însă, dorim să precizăm că pe parcursul acestui articol, prin „populația Aradului” noi înțelegem pe toți cei ce locuiau în satele și comunele comitatului/județului Arad*, precum și pe cei care trăiau în singurul centru urban al acestuia, orașul Arad. Vom avea grijă de fiecare dată, să precizăm că este vorba de populația rurală sau de populația urbană.

Să revenim însă la subiectul discuției noastre și să ne întrebăm dacă populația din mediul rural a simțit cu adevărat La Bell Epoque, adică ultimii 30 ani (1884-1914), care au însemnat o perioadă în care s-a trăit mai frumos. Au simțit oare binefacerile dezvoltării industriale și tehnologice, a inovației

* În timpul administrației maghiare, comitatul/județul Arad, cuprindea doar teritoriul de la nord de râul Mureș a actualului județ, de la Petriș până la Semlac, fără actualul oraș Nădlac. În anul 1910, suprafața sa era de 5936 kmp. Iar a orașului Arad de 112 kmp. El mai cuprindea câteva localități, care după Tratatul de la Trianon au rămas în componența Ungariei Actuala configurație a județului Arad s-a conturat după Primul și Al Doilea Război Mondial.

și progresului, sau au auzit de marea și celebra Expoziție Universală de la Paris? Noi credem că nu. Chiar dacă presa din Arad a surprins în paginile sale, aspectele definitorii ale epocii, numărul cititorilor acesteia era destul de redus, în condițiile în care numărul celor care știau să scrie și să citească la începutul celui de-al doilea deceniu a secolului XX era de 139.245 de persoane, adică 39,6%¹ din populația de la sate, care locuia în comitatul, respectiv județul Arad. Alături de această realitate, grijile zilnice, munca grea pentru asigurarea existenței personale precum și a familiei, adeseori numeroasă, îi făceau pe locuitorii satelor, să fie departe de pulsul vieții din La Bell Epoque.

Populația din mediul urban al Aradului credem însă, că a resimțit la fel ca și cei care trăiau în orașele Europei, cu mult mai bine noutățile epocii cu care erau contemporani. La același început de deceniu doi al secolului XX, un număr de 43.990 de persoane din mediul urban, știau să scrie și să citească². Aceasta însemna că 72,1% din populația urbană a Aradului, avea acces la informațiile pe care le furnizau numeroasele ziare arădene.

Oferta în materie de presă a Aradului, la începutul anului 1914, a fost bogată, diversă și consistentă. Cititorii de limbă maghiară, între care erau și români, aveau la dispoziție o diversitate destul de mare de ziare: de informații, actualități și comentarii politice, precum *Arad*, *Aradi Közlöny*, *Aradi Ujsag*, *Aradi Hirado*, *Aradi Élet*, *Arad és Vidéke*, *Délvidék*, *Függetlenség*, *Hétfő*, *Mult és Jövő*, ziar specializat pe probleme economice, *Aradi Gazda*, de sport *Délmagyarországi Sport*, o publicație referitoare la problemele de învățământ, *Közlöny Tanügyi*, una despre viața teatrală *Szinhazi Ujság*, dar și un ziar umoristic *Füles Bagoly*. Cititorii români aveau însă, în comparație cu cele 15 publicații de limbă maghiară, doar două ziare, *Românul*, publicație oficială a Partidului Național Român precum și *Biserica și Școala*, editat de Episcopia Ortodoxă Română a Aradului. Multe din aceste publicații erau cotidiene, care aveau numeroase pagini, între 10 și 14, dar uneori, ajungeau și la 34 de pagini, din care 17 erau destinate publicității. Locuitorii ambelor medii, aflau de noile produse aduse de comercianți arădeni, de cremele și apele de colonii, de stofele și materialele aduse pentru doamnele din societate, dar și de atelierelor de croitorie și pantofărie unde își puteau coase hainele și confecționa pantofii.

Viața locuitorilor orașului liber regesc al Aradului, în ultimii anii ai „epocii frumoase”, au fost marcați de noutățile epocii, de așa numitul „teatru

¹ Magyar Statisztikai Közlemények, *Az 1910 évi Népszámlálás*, vol. 42, partea I, Budapesta, 1912, p. 340.

² *Ibidem*, p. 341.

mișcător”, cum denumeau ziarele invenția fraților Lumière, cinematograful, care se afla la începuturile sale. În anul 1914, locuitorii din orașul Arad, au avut posibilitatea să vizioneze filme la două cinematografe, „Apollo” și „Urania”, unde de obicei spectacolele aveau loc în zilele de luni și marți de la orele 5, 7 și 9 p.m.

Alături de această noutate, arădenii aveau posibilitatea de a viziona în fiecare zi din săptămână, la sala teatrului, spectacole de teatru, operetă și cabaret. Locuitorii Aradului au fost consumatori de teatru încă din anul 1817, când la inițiativa comerciantului vienez Jacob Hirschl a fost ridicat un edificiu teatral, vechiul teatru, care se pare că este cel mai vechi din România, cu toate că nu se cunoaște data primului spectacol. La sfârșitul lunii mai 1817, clădirea era ridicată, dar se știe data primului spectacol de la teatrul „Mihai Eminescu” din Oravița, inaugurat la 5 noiembrie 1817. Teatrul care funcționa în anul 1914 și care funcționează și astăzi, a fost inaugurat în anul 1874.

Viața boemă a protipendadei Aradului, era completată și de frecventarea de către aceasta a restaurantelor și berăriilor existente, unele dintre ele dispunând și de grădini de vară, cu orchestre care încântau clientela, anunțate prin afișe, dar și prin anunțuri în ziare. Locațiile cele mai titrate, erau cele de la „Crucea Albă”, „Cornul Vânătorilor”, „Millenium”, „Kanya” și „Gambrinus”³.

Populația pauperă a Aradului, atât din mediul rural cât și din cel urban, avea și ea posibilitatea să frecventeze cârciumele de cartier și cele sătești, adevărate locuri de socializare, de aflare a noilor vești și de colportare a unor bârfe, un fel de „agora” a celor nevoiași.

Această viață liniștită și destul de satisfăcătoare, pentru o parte a populației, era asigurată de o relativă prosperitate economică a zonei, recunoscută pentru bogăția de cereale, pentru întreprinderile industriale care funcționau încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, de comerțul en gross și en detail din bogatele piețe ale Aradului cu diverse produse și cu vinuri din Podgoria Aradului.

Dintr-o dată, întreagă această viață relativ liniștită se întrerupe. Anunțarea veștii asasinării prințului moștenitor al Austro-Ungarie, Franț Ferdinand și a soției sale Sofia la Sarajevo în ziua de 28 iunie 1914 și de declarația de război adresată de către Austro-Ungaria, Serbiei în data de 28 iulie același an, aduc nori negri pe cerul vieții de zi cu zi al arădenilor.

³ SJANA, *Chestura Poliției Municipiului Arad*, nr. Inv. 136, fila 13-14.

Ziarele arădene, la fel ca și majoritatea care apăreau în anul 1914⁴, au acordat largi spații celor două momente.

Începea războiul! Marele Război, cum a fost denumit de către contemporani. Totul urma să se schimbe în noile condiții de război, iar după război nimic nu mai avea să fie ca înainte. La Bell Epoque se sfârșea odată cu începutul războiului, iar omenirea, deci și populația Aradului, urma să cunoască schimbări pe care nici nu le bănuia.

Revenind la tema pe care am abordat-o, *populația Aradului în anii Primului Război Mondial*, vom încerca, pe baza unor date statistice, să identificăm schimbările care s-au produs din punct de vedere al caracteristicilor demografice ale acesteia.

Cu câțiva ani înainte de declanșarea războiului, mai precis în anul 1910, autoritățile maghiare, sub administrarea căreia se afla județul Arad de atunci, au organizat un recensământ. Cu acest prilej, populația rurală a comitatului/județului Arad, a fost de 350.944 de persoane civile, care locuiau pe o suprafață de 5.936 kmp. ceea ce înseamnă o densitate de 59,1 locuitori la un kmp⁵. Alături de această populație civilă, în zona rurală a Aradului, au mai fost recenzați încă 278 militari, adică un total de 351.222 de persoane. În centrul urban al Aradului, cenzorii au înregistrat 60.969 de civili și 2197 militari, adică un total de 63.166 de locuitori care ocupau o suprafață de 112 kmp. Densitatea populației urbane era de aproximativ 10 ori mai mare, adică de 544,3 locuitori civili pe kmp.

Era mult, era puțin? Pentru a răspunde la această întrebare, să ne uităm la comitatele/județele din vecinătatea Aradului. În comitatul/județul Bihor⁶, populația civilă înregistrată a fost de 581.592 locuitori, densitatea lor fiind de 54,8 locuitori pe kmp., iar în Oradea populația a fost de 61.034 locuitori care populau o suprafață de 48 kmp., adică 1.271,5 locuitori la un kmp. În comitatul/județul Timiș⁷, populația civilă a fost de 398.641, iar populația din orașul Timișoara a fost de 68.471. Densitatea populației în cazul celor două unități administrativ-teritoriale a fost de 55,7 respectiv 805,5 suflete la kmp.

⁴ Vezi și Nicolae Teșculă, „Debutul Primului Război Mondial reflectat în paginile gazetei *Schaessburger Zeitung*”, în Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru, Oana Mihaela Tămaș (coord.), *Primul Război Mondial. Perspectivă Istorică și Istorioagracică*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2015, pp. 61-68;

⁵ Magyar Statisztikai Közlemények, *Az 1910 évi Népszámlálás*, vol. 42, partea I, Budapesta, 1912, p. 26.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

Acestea erau valorile înregistrate de populația Aradului la începutul deceniului doi a secolului XX, populație care înregistra o dinamică pozitivă, rezultată din sporul natural, dar și din cel migratoriu, în ciuda emigrării arădenilor mai cu seamă în America. Din tabelul de mai jos rezultă că populația a avut în ambele medii o tendință de creștere de la recensământul din 1910 până la sfârșitul anului 1914.

Tabelul nr. 1. Populația Aradului în anii Primului Război Mondial

Mediu	Creștere față de înregistrarea anterioară	Anul						
		1910	1913	1914	1915	1916	1917	1918
Rural		numărul la sfârșitul anului						
		350.944	355.925	357.473	354.039	349.272	344.761	338.002
	Valori absolute	-	4981	1548	-3434	-4767	-4511	-6759
	Valori relative	100	1,4%	0,4%	-0,9%	-1,3%	-1,3%	-2,0%
Urban		Anul						
		1910	1913	1914	1915	1916	1917	1918
		numărul la sfârșitul anului						
		60.962	65.011	65.661	65.471	65.331	64.825	63.999
	Valori absolute	-	4049	650	-190	-140	-506	-826
	Valori relative	100	6,6%	0,9%	-0,3%	-0,3%	-0,8%	-1,3%

Surse: Magyar Statisztikai Közlemények, *Az 1910 évi Népszámlálás*, vol. 42, partea I, Budapesta, 1912, p. 340; Magyar Statisztikai Közlemények, *A Magyar Szent Korona Országainak 1913-1918 évi Népmozgalma*, serie nouă, vol. 70, Budapesta, 1924, pp. 40-43.

După declanșarea Marelui Război însă, brusc această evoluție este întreruptă și în următorul an de după începerea războiului, populația Aradului din ambele medii scade. Tendința a fost păstrată până în ultimul an al conflictului armat, când valorile populației au cunoscut cea mai mare scădere din toți anii războiului. Observăm că mediul rural a fost mai afectat de consecințele războiului, în comparație cu orașul Arad. La sfârșitul anului 1918, populația mediului rural a scăzut cu 5,3%, iar cea a orașului cu 1,6%, față de valorile înregistrate în anul 1913. Este de înțeles un asemenea fenomen, în condițiile în care mediul rural a furnizat cei mai mulți soldați chemați sub arme.

Dacă urmărim dinamica populației între 1913-1918, în cazul comitatelor/județelor vecine, constatăm că în cazul Bihorului⁸, populația

⁸ Magyar Statisztikai Közlemények, *A Magyar Szent Korona Országainak 1913-1918 évi Népmozgalma*, serie nouă, vol. 70, Budapesta, 1924, pp. 40-43.

rurală a scăzut cu 2,8%, iar a Oradiei a înregistrat chiar o creștere de 4,8%, iar în cazul comitatului/județului Timiș⁹, populația rurală a scăzut cu 5,8%, iar a orașului Timișoara crescut cu 4,1%.

Ne putem pune pe bună dreptate întrebarea. Ce s-a întâmplat în anii războiului cu populația Aradului, cum a afectat războiul comportamentul demografic al acesteia, în condițiile în care și cele două comitate vecine au avut aceleași condiții de evoluție ca și Aradul în timpul războiului? Încercăm în rândurile de mai jos, să găsim răspunsuri la această întrebare.

Se cunoaște foarte bine faptul că numărul populației unei comunități, este influențat de sporul natural al acesteia, ca rezultat al raportului dintre numărul de nașteri vii și numărul de decese, într-o anumită perioadă de timp. În cazul nostru, între 1913, ultimul an de pace și anul 1918, ultimul an de război.

La rândul lor, nașterile sunt influențate în primul rând de numărul de căsătorii încheiate în același segment temporal, deoarece cei mai mulți copii se nasc în familiile constituite pe baze legale, la care se adaugă cei rezultați din uniunile consensuale și din relațiile sexuale întâmplătoare.

Decesele sunt influențate de o serie de fenomene, dintre care amintim vârsta populației, starea de sănătate a acesteia, determinată de o serie de alți factori, dar și de anumite situații conjuncturale, cum ar fi epidemiile, războaiele, cutremurele, inundațiile sau alte cauze de moarte violentă.

Să urmărim pentru început modul în care populația Aradului a privit problema familiei, a încheierii unor alianțe matrimoniale în anii războiului.

Tabelul nr. 2. Evoluția căsătoriilor în anii Primului Război Mondial

Mediu	Anul						
	1910	1913	1914	1915	1916	1917	1918
Rural							
nr. căsătorii	3.307	4.065	3.460	1.403	1.341	1.254	2.796
nr. căsătorii la 1000 loc	-	11,5‰	9,7‰	3,2‰	3,8‰	3,6‰	8,2‰
Mediul	Anul						
Urban	1910	1913	1914	1915	1916	1917	1918
nr. căsătorii	565	557	586	438	365	386	499
nr. căsătorii la 1000 loc	-	8,6‰	9,0‰	6,7‰	5,6‰	5,9‰	7,7‰

Surse: Magyar Statisztikai Közlemények , *A Magyar Szent Korona Országainak 1901-1910 évi Népmozgalma Községenkint*, vol. 46, Budapesta, 1913, p. 341; Magyar Statisztikai Közlemények , *A Magyar*

⁹ *Ibidem.*

Szent Korona Országainak 1913-1918 évi Népmozgalma, serie nouă, vol. 70, Budapesta, 1924, pp. 40-43.

În conformitate cu datele publicate de Oficiul de Statistică Maghiar, incluse de noi în tabelul de mai sus, după anul 1910, populația Aradului din cele două medii, a manifestat interes față de instituția căsătoriei. Dacă în anul 1910 numărul cuplurilor încheiate în mediul rural a fost de 3.037, în anul 1913 au fost încheiate cu 758 mai multe familii, adică 11,5 căsătorii la 1000 de locuitori. În raport cu locuitorii satelor și a comunelor, cei din oraș au manifestat o preocupare mai scăzută pentru încheierea unor cupluri legale, astfel că au fost încheiate doar 8,6 căsătorii la 1000 loc. În anii următori însă, apetitul arădenilor pentru încheierea unor familii a scăzut și observăm că în mediul rural cele mai puține căsătorii au fost înregistrate în anul 1915 (3,2‰) iar în mediul urban în anul 1916 (5,6‰). În ultimul an al războiului această atitudine s-a modificat, numărul căsătoriilor la 1000 de locuitori crescând la 8,2‰, respectiv 7,7‰, mai ales către sfârșitul anului, după încetarea ostilităților.

Și în comitatele/județele și orașele vecine, trendul a fost asemănător. Bunăoară, în Bihor¹⁰, în anul 1913, în mediul rural, un număr de 10,5, respectiv 9,0 cupluri în mediul urban la 1000 loc. au rostit DA în fața ofițerului stării civile, iar în anul 1918, în ambele medii numărul noilor familii încheiate a fost de 7,2‰. În Timiș¹¹, celălalt comitat/județ, de la sud de Arad, atitudinea locuitorilor față de întemeierea familiilor a fost asemănătoare, diferențele de valori fiind mici. Astfel, în mediul rural, ele au evoluat de la 11,1‰ în 1913, la 9,6‰ în 1918. În orașul Timișoara însă, se constată o ușoară creștere de la 7,2‰ în 1913, la 7,5‰ în 1918.

Scăderea numărului de căsătorii în anii războiului, nu înseamnă că interesul arădenilor a scăzut pentru instituția căsătoriei, după cum rezultă din statistica căsătoriilor din anul 1918, când numărul lor a început din nou să crească, apropiindu-se de valorile din ultimul an de pace. Numărul mai mic de căsătorii a fost determinat de o realitate impusă de războiul în desfășurare. Chemarea sub arme atât a recruților din anii războiului, precum și a rezerviștilor, i-a vizat mai cu seamă pe tinerii bărbați, care conform legilor statului maghiar, nu aveau posibilitatea să se căsătorească înainte de efectuarea serviciului militar. În consecință, fetele care în anii războiului au ajuns la vârsta măritişului, își găseau foarte greu miri, întrucât aceștia se

¹⁰ Magyar Statisztikai Közlemények , *A Magyar Szent Korona Országainak 1913-1918 évi...*, p. 40-43.

¹¹ *Ibidem*.

aflau duși pe front, iar bărbații rămași acasă, fie că erau deja căsătoriți, fie că aveau o vârstă la care cu greu mai puteau să se căsătorească, ori că aveau probleme de sănătate. În concluzie, scăderea numărului de căsătorii a fost determinată de penuria de miri.

Urmarea acestei situații, a fost printre altele și scăderea numărului de nou născuți. În tabelul de mai jos, este inclusă dinamica nașterilor vii în anii Primului Război Mondial.

Tabelul nr. 3. Evoluția nașterilor vii în anii Primului Război Mondial

Mediu	Anul						
	1910	1913	1914	1915	1916	1917	1918
Rural							
nașteri vii	13.178	12.589	12.195	7.812	4.947	4.499	4.098
nașteri la 1000 loc.	37,7‰	35,5‰	34,5‰	22,0‰	14,1‰	13,0‰	12,0‰
Urban							
nașteri vii	1.702	1.694	1.652	1.237	932	832	783
nașteri la 1000 loc.	27,3‰	26,2‰	25,3‰	18,9‰	14,9‰	12,5‰	12,2‰

Surse: Magyar Statisztikai Közlemények, *A Magyar Szent Korona Országainak 1901-1910 évi Népmozgalma Községenkint*, vol. 46, Budapesta, 1913, p. 340; Magyar Statisztikai Közlemények, *A Magyar Szent Korona Országainak 1913-1918 évi Népmozgalma*, serie nouă, vol. 70, Budapesta, 1924, pp. 40-43.

Dacă luăm ca reper datele recensământului din anul 1910, constatăm până în anul 1914, o ușoară tendință de scădere a numărului de nașteri, atât în cifre absolute, cât și în valori relative. Începând cu anul 1915, această tendință se accentuează, ca în anul 1918 numărul nașterilor să ajungă la 12,0 la o mie de locuitori. Aceste observații se referă la mediul rural. Și în mediul rural observăm același trend descrescător, cu precizarea că în anii 1916 și 1918, valorile relative în cazul orașului au fost ușor peste cele ale mediului rural.

Continuând comparațiile cu cele două comitate/județe și orașe vecine, să amintim că fenomenul de scădere a numărului de nașteri este prezent și în cazul acestora. Valorile relative înregistrate în cazul Bihorului sunt superioare comitatului/județului și orașului Arad, scăderea numărului de nașteri fiind totuși de peste 50%, de la 40,8‰ în 1913, la 18,8‰ în 1918, în timp ce în cazul Oradiei, în aceleași limite cronologice, scăderea a fost de la 27,5‰ la 15,5‰. În comitatul bănățean însă, cifrele consemnate, au fost sub cele de la Arad. În anul 1913 numărul copiilor nou născuți la 1000 de

locuitori a fost de 27,8, iar în 1918 de 10,6. În orașul Timișoara, scăderea a fost de la 23,0‰ la 9,0‰. Aceste valori mai mici, chiar și în anii din perioada de pace, se pot explica și prin mentalitatea bănățenilor, influențată de către locuitorii de etnie germană, de către șvabi, care dețineau o pondere destul de mare în structura etnică a mediului rural și urban a comitatului/județului Timiș. În familiile acestora, numărul copiilor era în general redus la 1-2, din considerente foarte pragmatice, pentru a nu fărâmița proprietatea prin împărțirea acesteia la prea mulți moștenitori.

În consecință, cel puțin în cazul Aradului, se poate constata că există o corelație între scăderea numărului de căsătorii și cel al nașterilor, mai cu seamă în anul 1915, când se înregistrează cea mai mare scădere la 1000 de locuitori, la ambele comportamente demografice, indiferent de mediu.

Dar scăderea numărului de nașteri nu a fost doar rezultatul scăderii numărului de familii nou întemeiate. Să nu uităm că și în familiile existente, marea majoritate a soților tineri se aflau sub arme, deci nu erau la casele lor. „Criza de soți” plecați pe front, a declanșat inevitabil și o „criză a nașterilor”, chiar dacă au fost și situații singulare în care, chiar dacă nu au fost acasă, unii dintre tați, la reîntoarcerea de pe front s-au trezit cu un copil de care nu își aminteau să fi fost înainte de plecarea la război. Oricum, aceste cazuri nu au îmbunătățit statistica nașterilor, eventual au contribuit la desfacerea în anumite cupluri a căsătoriilor. Corespondența purtată între soți, sugerează în unele cazuri, dorințele sexuale abia stăpânite ale femeilor, în așteptarea revederii cu soțul, chiar pentru scurt timp¹².

Pe de altă parte, în scurtele permisiile pe care le-au obținut cei plecați pe front, nu reușeau să acopere deficitul de nașteri, multe din soții având probabil grijă să nu rămână însărcinate. La pericolul văduviei care plana asupra fiecărei soții care își avea bărbatul plecat pe front, nu mai doreau să-l adauge și pe cel de a crește singură, copilul sau copiii orfani de tată, ceea ce îngreuna și mai mult situația femeii rămasă acasă. Din corespondența purtată între soții și bărbații lor plecați pe front, rezultă clar că ele duceau greul gospodăriei și se străduiau să facă față lipsurilor de tot felul, impuse de condițiile de război¹³.

O altă componentă a mișcării populației, determinantă pentru sporul natural, este reprezentată de fenomenul mortalității. Este evident, că în condiții de război, sau alte calamități naturale, ori epidemii, rata mortalității

¹² Ioan Bolovan, *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania. Familie, moralitate și raporturi de gen*, Prefață de prof. univ. dr. Liviu Maior, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015, p. pp. 111-113.

¹³ *Ibidem*, pp. 109-115.

sporește și mai mult. În Tabelul nr. 4, am inclus ratele de mortalitate la 1000 de suflete.

Observăm că în anii Primului Război Mondial, rata mortalității a fost mai mare în mediul urban, în comparație cu cel rural. Pe de altă parte, oscilația anuală a mortalității este evidentă, fără să putem identifica vreun trend în privința acestei componente a sporului natural. Dar să remarcăm că în anul 1918, s-a atins cel mai înalt nivel al mortalității, chiar dacă în cazul mediului rural, aceeași rată a mai fost atinsă și în anul 1915.

Tabelul nr. 4. Evoluția mortalității în anii Primului Război Mondial

Mediu	Anul						
Rural	1910	1913	1914	1915	1916	1917	1918
nr. decese	9.280	8.590	8.658	9.257	7.725	7.021	8.868
nr. decese la 1000 loc	26,4‰	24,2‰	24,8‰	26,0‰	22,0‰	20,9‰	26,0‰
Mediul	Anul						
Urban	1910	1913	1914	1915	1916	1917	1918
nr. decese	1.464	1.648	1.552	1.977	1.622	1.888	2.159
nr. decese la 1000 loc	24,0‰	25,5‰	23,6‰	30,2‰	24,6‰	29,0	33,3‰

Surse: Magyar Statisztikai Közlemények, *A Magyar Szent Korona Országainak 1901-1910 évi Népmozgalma Községenkint*, vol. 46, Budapesta, 1913, p. 341; Magyar Statisztikai Közlemények, *A Magyar Szent Korona Országainak 1913-1918 évi Népmozgalma*, serie nouă, vol. 70, Budapesta, 1924, pp. 40-43.

Să încercăm să explicăm această evoluție a mortalității. Pentru anii de evoluție pașnică a societății, constatăm o rată a mortalității care se situează undeva între 23 - 26 de decese la 1000 de locuitori. După anul 1915 însă, observăm un fenomen cel puțin ciudat pentru vremuri de război. Este vorba de scăderea ratei mortalității în anii 1916 și 1917 în ambele medii, ca în anul 1918 aceasta să crească din nou, mai ales în cazul mediului urban.

Pentru a reuși să explicăm această evoluție, trebuie să ne oprim puțin asupra unui fenomen, care în cazul ambelor medii a Aradului a fost destul de răspândit. Este vorba de mortalitatea copiilor, mai cu seamă a acelei infantile.

Tabelul nr. 5. Vârsta copiilor sub 7 ani care au decedat

Anul	Mediu	Vârsta copiilor decedați									
		sub 7 zile	7-30 zile	1-5 luni	6-11 luni	1 an	2 ani	3 ani	4 ani	5 ani	6 ani
1914	Rural	493	739	909	489	536	299	190	156	121	102
	Urban	56	89	148	78	56	21	30	20	16	9
1915	Rural	287	482	837	667	841	453	273	214	164	121
	Urban	50	75	164	125	164	77	52	22	21	25

Surse: Magyar Statisztikai Közlemények, *Gyermekhóladóság és gyermekfertőzőbetegségek az 1901-1915 években*, serie nouă, nr. 68, Budapesta, 1921, p. 21.

În anul 1914, în mediul rural au decedat un număr de 4.034 copii până la vârsta de 7 ani. Dintre aceștia, un număr de 2.630 de copii au decedat, ceea ce înseamnă că peste 65,1% din copii decedați au fost reprezentați de copii sub un an. Din totalul deceselor, aceștia au reprezentat o pondere de 30,3%, în timp ce copiii până la 7 ani au contribuit cu 46,5% din totalul deceselor. În mediul urban, în același an, au decedat 371 (69,4%) copii sub un an din cei 534 de copii decedați sub 7 ani. În cadrul mortalității orașului Arad, 23,9% din cei decedați au avut vârsta de sub un an.

Pentru anul 1915, din cei 9.257 de decedați din mediul rural, un număr de 2.273, adică 24,5% au fost din rândul copiilor de sub un an. În mediul urban însă, mortalitatea infantilă a fost mai mică decât în cel rural, cei 414 de copii decedați sub 7 an, au avut o pondere de 20,9% din totalul celor decedați.

Cu toate că nu avem date despre mortalitatea infantilă pentru anii 1916-1918, putem aprecia că în condițiile în care a scăzut numărul nașterilor vii, a scăzut și ponderea copiilor decedați sub un an, începând cu anul 1916. Valorile mortalității au fost date mai cu seamă de decesele persoanelor peste șapte ani din localitățile rurale și centrul urban al Aradului. Creșterea valorilor mortalității în anul 1918 poate să aibă o explicație în faptul că în acel an au apărut și primele victime ale gripei spaniole care bântuia în întreaga Europă.

Arădenii plecați pe front, care au decedat în tranșeele din Galiția, Italia sau alte părți în care au fost duși la luptă pentru statul maghiar, nu au fost înregistrați în registrele de decedați de la primăriile și bisericile unde își aveau domiciliul. Aceștia au fost probabil înhumați în zonele în care și-au pierdut viața, înregistrarea morții lor fiind făcută după terminarea războiului, cel mai probabil pe baza unei hotărâri a instanțelor judecătorești. Din studierea registrelor decedaților de la Serviciul de Stare Civilă a primăriilor, am putut constata, că în anii de după terminarea războiului, au fost

înregistrate cazuri de deces a mai multor persoane, care au decedat în anii războiului. Așa se poate explica anomalia pe care am constatat-o prin intermediul Tabelului nr. 4, referitoare la scăderea ratei mortalității, cu toate că războiul era în toi, iar în tranșee își pierdeau zilnic viața sute și mii de soldați.

O cauză a mortalității la începutul secolului XX, a fost reprezentată de tuberculoză. Pentru a vedea care a fost impactul acestei boli asupra vieții oamenilor, redăm mai jos statistica deceselor din cauza acestei boli, între anii 1911-1915.

Tabelul nr. 6. Evoluția decedaților din cauza tuberculozei 1911-1915

Mediu	sex	Vârsta										Total	
		sub 7 ani	7-14 ani	15-19 ani	20-24 ani	25-29 ani	30-34 ani	35-39 ani	40-49 ani	50-59 ani	peste 60 ani		nu se precizează
Rural	M	298	174	242	241	203	172	183	373	507	373	-	2.770
	F	208	322	411	368	305	231	210	378	451	269	1	3.243
	T	506	406	653	609	508	403	393	741	958	642	1	6.013
Urban	M	103	41	76	84	83	79	66	107	90	54	-	792
	F	102	52	77	83	73	52	41	54	43	42	-	624
	T												1.416

Surse: Magyar Statisztikai Közlemények, *A Magyar Szent Korona Országainak 1901-1915 évi gümőkórhalálózása*, vol. 62, Budapesta, 1925, p. 77.

Statistica pe care o avem la dispoziție, ne permite să cunoaștem numărul mediu anual al decedaților. În anii 1914¹⁴ și 1915¹⁵, pentru care deținem date statistice numărul celor decedați din cauza tuberculozei a fost de 1.111 și respectiv 1.152 în mediul rural iar 268 și 317 persoane au locuit în mediul urban. Aceasta înseamnă 12,8% în anul 1914 și 12,4% în anul 1915, din cei decedați în satele și comunele comitatului/județului Arad au avut ca și cauză a decesului, tuberculoza. În orașul Arad din păcate, ponderea acestei cauze a deceselor a fost mai mare, respectiv de 17,2% și 16,0. Se pare că cei din mediul urban erau mai expuși pericolului acestei boli, care a început să fie tratată de abia din perioada interbelică, după producerea penicilinei.

Pe lângă tuberculoză, arădenii indiferent de mediul în care au locuit, au fost răpuși și de alte boli contagioase, cum ar fi scarlatina, pojar etc. Din cei 19,3% în mediul rural și 25,8% în mediul urban dintre cei decedați în anul 1914, au avut ca și cauză a decesului o boală contagioasă¹⁶. În anul

¹⁴ „Magyar Statisztikai Évkönyv”, serie nouă, XXII, 1914, Budapesta, 1916, p. 43.

¹⁵ „Magyar Statisztikai Évkönyv”, serie nouă, XXIII, 1915, Budapesta, 1918, p. 43.

¹⁶ „Magyar Statisztikai Évkönyv”, serie nouă, XXII, 1914, Budapesta, 1916, p. 43.

următor, aceste valori au crescut, astfel că bolile contagioase au provocat moartea a 21,5% din totalul celor care au decedat în mediul rural și 28,9% din cei care au murit în orașul Arad¹⁷.

Asupra sănătății arădenilor din ambele medii, au vegheat în anul 1914¹⁸, 48 de medici și chirurși în mediul rural respectiv 56 în orașul Arad. Aceștia erau ajutați de 248, respectiv 61 de asistente medicale calificate și 100 de moașe necalificate. Medicamentele necesare erau vândute de cele 33, respectiv 12 farmacii. Existau și un număr de cinci spitale, unul în mediul rural cu 40 de paturi și patru în orașul Arad, cu 533 de paturi.

În comitatul/județul Bihor, rata mortalității a fost superioară celei din Arad, fiind de 33,0‰ în mediul rural și de 30,5‰ la Oradea¹⁹. În comitatul/județul Timiș, mortalitatea a fost de 20,9‰ și de 25,2‰ la Timișoara²⁰.

În Tabelul nr. 1 am constatat că începând cu anul 1915, populația Aradului din ambele medii, a început să înregistreze o scădere față de anii 1913 și 1914, tendință care s-a manifestat pe întreaga perioadă a Primului Război Mondial. În conformitate cu Tabelele nr. 3 și nr. 4 observăm că tot în anul 1915, se înregistrează o scădere a numărului de nașteri și o creștere a numărului de decese. Din aceste constatări, putem afirma că populația Aradului a crescut mai ales ca urmare a sporului natural și mai puțin a sporului migratoriu. Vom observa pe parcursul acestei lucrări, că sporul migratoriu a avut o mai mică contribuție la creșterea populației, mai ales că la începutul secolului XX, atât din comitatul/județul Arad, din Transilvania și din întreaga Ungarie anual, mii de persoane au hotărât să emigreze spre America. Acest deficit de populație nu a putut fi acoperit de emigrația de revenire și nici de imigrație. În consecință, cel puțin în cazul Aradului, sporul natural a fost cel care a asigurat creșterea a populației. În tabelul de mai jos, am redat evoluția sporului natural în anii Marelui Război

¹⁷ „Magyar Statisztikai Évkönyv”, serie nouă, XXIII, 1915, Budapesta, 1918, p. 43.

¹⁸ Magyar Statisztikai Évkönyv, serie nouă, nr. XXII, 1914, Budapesta, 1916, p. 64.

¹⁹ Magyar Statisztikai Közlemények, *A Magyar Szent Korona Országainak 1913-1918 évi Népmozgalma*, serie nouă, vol. 70, Budapesta, 1924, p. 43.

²⁰ *Ibidem*.

Tabelul nr. 7. Evoluția sporului natural în anii Primului Război Mondial

Mediu	Valori	Anul					
		1913	1914	1915	1916	1917	1918
Rural	Valori brute	3.999	3.537	-1.445	-2.778	-2.522	-4.770
	Pondere	11,5‰	9,9‰	-1,0‰	-7,9‰	-7,9‰	-14,0‰
	Urban	anul					
Urban	Valori brute	46	100	-740	-690	-1.056	-1.376
	Pondere	0,7‰	1,5‰	-11,2‰	-10,5‰	-16,9‰	-21,3‰

Surse: Magyar Statisztikai Közlemények, *A Magyar Szent Korona Országainak 1913-1918 évi Népmozgalma*, serie nouă, vol. 70, Budapesta, 1924, pp. 40-43.

Parcurgând tabelul, putem stabili cel puțin două concluzii.

În primul rând, comparând cele medii, constatăm că în anii de pace, sporul natural în cadrul mediului urban, a fost mult mai mic în comparație cu mediul rural. Ceea ce înseamnă că „orașenii” făceau mai puțin copii, iar mortalitatea la 1000 de persoane era mai mare.

Pe de altă parte, se poate constata o concordanță între sporul natural și dinamica populației Aradului în anii Primului Război Mondial.

Alături de sporul natural, dinamica populației este influențată de mișcarea migratorie, de numărul de emigranți și imigranți din comunitatea respectivă, în aceeași perioadă de timp cu evaluarea sporului natural.

La începutul secolului XX, în întreaga Ungarie, deci și în Transilvania, care se afla sub administrație maghiară, s-a manifestat un fenomen masiv de emigrare, mai ales spre America, la care s-a mai adăugat în cazul românilor și spre România. În anul 1914, numărul emigranților din Ungaria a fost de 67.868 persoane²¹, din care 24.026 au fost maghiari, iar 21.862 români. Cei mai mulți au plecat spre America, 54.977 de persoane și 9.606 spre România. Altă direcție a fost Germania, spre care s-au îndreptat 2.560 de persoane

În anul 1914, din mediul rural al Aradului, au emigrat un număr de 2.071 de persoane²², din care 1.470 au fost de sex masculin, iar restul de 601, de sex feminin. Această cifră a reprezentat 5,6‰. Direcțiile de emigrare au fost America (1.788 de persoane), România (251 persoane), 30

²¹ „Magyar Statisztikai Évkönyv”, serie nouă, XXII, 1914, Budapesta, 1916, p. 53.

²² „Ibidem”, p. 52.

de persoane în Germania și câte o persoană într-un stat balcanic sau altă destinație. Din mediul urban, au emigrat 110 bărbați și 87 de femei, adică 3,0%. Toți cei 197 de emigranți s-au îmbarcat cu destinația America.

Dorința de emigrare a arădenilor este confirmată și de numărul mare de cereri pentru eliberarea unui pașaport de călătorie în străinătate. În anul 1914 au fost eliberate un număr de 2.392 de pașapoarte pentru locuitorii din mediul rural și 361 de documente de călătorie pentru cei care locuiau în orașul Arad. Majoritatea covârșitoare a acestor cereri, adică 2.283, respectiv 118, erau în legătură cu intenția de emigrare. Aprobarea eliberării pașapoartelor nu însemna că în același an avea loc emigrarea. De aceea, în anul 1914, numărul celor care au primit aprobarea pentru emigrare a fost mai mare decât numărul cererilor de pașapoarte pentru emigrare. În această situație au fost în anul 1914, 3.182 de arădeni din mediul rural și 182 din cel urban²³

În cazul emigranților din mediul rural, ponderea cea mai mare au avut-o românii cu cele 1.229 de suflete, urmați de germani, cu 655 de emigranți și maghiari cu un număr de 163 persoane. Au mai emigrat 15 slovaci, 6 ruteni, 1 sârb și 2 persoane la care nu se cunoaștea etnia.

Din orașul Arad, cei mai mulți emigranți au fost de origine maghiară, în număr de 120, urmați de români cu 44 de persoane și germani cu 33 de suflete.

Alături de fenomenul emigraționist, a existat și fenomenul de reîntoarcere, mult mai redus decât cel de emigrare. În anul 1914, în mediul rural al Aradului au revenit din America 414, România 42 și Germania 2 persoane, adică 1,3% din populația rurală²⁴. Din cele 458 de persoane care s-au întors, 395 au fost bărbați și 63 femei. Pentru mediul urban nu au fost înregistrate cazuri de reîntoarcere.

Mișcarea migratorie, pe lângă emigrare, cuprinde și imigrarea, adică venirea unor persoane în unitatea administrativă pe care o analizăm, în cazul nostru comitatul/județul și orașul Arad, a unor persoane care se așează temporar sau definitiv în locul respectiv.

În anul 1914, conform datelor statistice publicate de Institutul de Statistică al Ungariei, în mediul rural al Aradului a fost înregistrat un singur imigrant venit din partea Austriei a imperiului. În mediul urban s-au stabilit 67 de persoane, 21 din ele imigrând din Austria iar 46 de persoane din alte țări²⁵.

²³ „Ibidem”, p. 62.

²⁴ „Ibidem”, p. 57.

²⁵ „Ibidem”, p. 60.

În anul 1915 însă, mișcarea migratorie a cunoscut în condițiile Marelui Război, o schimbare fundamentală, emigrările și imigrările scăzând aproape de cifra 0. În acest an au părăsit comitatul/județul Arad, un număr de 32 de persoane, din care 14 au fost bărbați și 18 femei. Față de anul dinainte, aceștia au reprezentat 0,1%²⁶. Se vede foarte clar, schimbarea care a avut loc în ceea ce privește ponderea bărbaților în structura emigranților. Cu siguranță, bărbații care au emigrat nu corespundeau din punct de vedere al vârstei sau a stării sănătății pentru a fi mobilizați în armată, că în caz contrar, autoritățile nu le-ar fi permis emigrarea. Din cele 32 de persoane, 27 au emigrat în America iar cinci în România.

În condițiile războiului, fenomenul de reîntoarcere a cunoscut și el o reducere drastică, fiind înregistrate doar 13 persoane din mediul rural, șase femei și șapte bărbați²⁷. De data aceasta, din cauza pericolelor pe care le presupunea o călătorie cu vaporul, generate de starea de război, nici o persoană din cele 13 nu s-au întors din America. Nouă persoane erau din Germania și patru din România, adică dintr-o țară aliată și una neutră la data aceea, deci pericolele călătoriei de reîntoarcere au fost mult reduse.

În vreme de război și fenomenul imigraționist este mult redus. În spațiu arădean nu a fost înregistrat nici un imigrant în anul 1915, în Bihor cinci imigranți, în Oradea doi, în Timiș patru, dar în orașul Timișoara s-au așezat un număr de 153 de persoane²⁸.

În anul 1915, a scăzut și dorința arădenilor de a călătorii în străinătate. Doar un număr de 43 de persoane din mediul rural și 121 din cel urban au solicitat pașapoarte. Față de anii anteriori, au scăzut și cererile de imigrare, astfel că în anul 1915 doar 27 de locuitori din mediul rural și nouă locuitori din orașul Arad au cerut pașapoarte cu intenția de emigrare²⁹.

Din păcate, pentru următorii ani din timpul Primului Război Mondial, nu mai avem la dispoziție date privind mișcarea migratorie și solicitările de emigrare. Pentru anii 1916-1918, au fost publicate doar principalele date referitoare la mișcarea populației.

Paralel cu acest comportament demografic al populației care nu a fost chemată la oaste, pe care locuitorii din mediul rural și urban al Aradului cu siguranță nu l-a conștientizat, aceasta și-a continuat viața de zi cu zi, care a devenit tot mai grea, pe măsură ce se prelungea războiul, care inițial părea doar o problemă de câteva luni, adică până spre toamna anului 1914.

²⁶ „Magyar Statisztikai Évkönyv”, serie nouă, XXIII, 1915, Budapesta, 1918, p. 52.

²⁷ „Ibidem”, p. 57.

²⁸ „Ibidem”, p. 60.

²⁹ „Ibidem”, p. 62.

Pe parcurs au început să apară tot felul de restricții la alimente, rechizițiile în folosul armatei au provocat o criză a alimentelor, o lipsă a tot felul de produse, inclusiv a combustibilului care s-a resimțit mai ales în mediul urban. Atât în mediul rural, cât și în cel urban, se resimțea din plin lipsa brațelor de muncă, astfel că femeile au trebuit să ia locul bărbaților plecați pe front, să-și asume responsabilități pe care nu le aveau înainte de începutul războiului. Fără să-și dea seama, femeile se emancipau, își schimbau rolul în societate, societate care la sfârșitul războiului nu v-a mai fi ca înainte.

La sfârșitul anului 1914, din cauza războiului, au apărut persoane cu un nou statut în societate. Au apărut văduvele de război și orfanii de război. Începând cu anul 1915, autoritățile maghiare au început să acorde ajutoare pentru orfanii de război, care au început să fie instituționalizați.

Mai greu era pentru cei a căror mame au decedat.

Pentru a vedea dimensiunile acestui fenomen extrem de trist și cu urmări tragice asupra destinului unor copii, redăm mai jos în Tabelul nr. 8, numărul mediu al copiilor care rămâneau orfani, în familiile în care survenea decesul mamei. Observăm că în general, în familiile din mediul rural în care mama decedat, rămâneau în medie, peste patru copii orfani, iar în mediul urban peste trei copii care nu mai beneficiau de grija și iubirea mamei.

Tabelul nr. 8. Numărul mediu al copiilor născuți din căsătorii întrerupte din cauza decesului mamei

Mediu	Anul					
	1913	1914	1915	1916	1917	1918
Rural	4,26	4,17	4,40	4,32	4,36	3,62
Urban	3,16	3,27	3,77	3,06	3,54	2,02

Surse: Magyar Statisztikai Közlemények, *A Magyar Szent Korona Országainak 1913-1918 évi Népmozgalma...*, pp. 125, 127.

Mult mai grea era situația copiilor care au rămas orfani și de tată, care și-a pierdut viața pe câmpul de luptă.

În ciuda acestor privațiuni cotidiene, populația își urma drumul ei.

Cei din mediul rural, continuau, chiar dacă cu mare greutate, în lipsa capului familiei plecat pe front, să lucreze pământul, să crească vitele tot mai puține, să adune recolta, să-și ducă viața de pe o zi pe alta.

Și în mediul urban, majoritatea populației resimțea greutatea vieții, dar unii își mai permiteau să intre în sălile de teatru și cinematografe, chiar

dacă filmele prezentau triumfalist succesele armatei austro-ungare, să frecventeze berăriile în care au început să intre și categorii sociale care înainte de război nu aveau acces³⁰.

Populația încerca să se adapteze noilor condiții și tocmai această încercare de adaptare a generat schimbările majore în societate. Categoriile sociale care se aflau în letargie înainte de război, s-au trezit și au devenit schimbătoare de istorie. Cu toate acestea, lumea mai avea și timp pentru a citi gazetele noi care au apărut în timpul războiului: *Mellékletek* (1915), *Pagini Literare* (1916)^{**}, *Arad Hirlap* (1917), *Aradi Szinpad* (1917).

Aceasta era situația populației Aradului la sfârșitul anului 1918, când Marea Adunare de la Alba Iulia din data de 1 Decembrie, a hotărât unirea Transilvaniei cu România. Teritoriul Aradului nu a intrat imediat sub autoritatea Consiliului Dirigent, fiind administrat încă câteva luni, până în luna mai 1919 de către autoritățile maghiare. De acum Aradul, devenit județ, intra sub administrație românească.

Fiind în apropierea graniței dintre România și Ungaria, stabilită prin Tratatul de la Trianon din 4 iunie 1920, județul Arad a pierdut din totalul 5.936 kmp., cât a fost consemnat la recensământul din 1910, o suprafață de 270 kmp. adică 4,6%, conform recensământului organizat de către autoritățile maghiare după pacea de la Trianon. Cu același prilej, rămăneau în componența Ungariei, cinci localități: Almáskamarás, Elek, Medgyesbodzás, Medgyesegyháza și Nagykamarás. Pe cei 5.666 kmp. rămași în componența județului Arad, au continuat să trăiască 330.868 de locuitori, ceea ce însemna 58,3 loc./kmp. În conformitate cu recensământul maghiar din anul 1920, populația care a rămas în Ungaria din fostul comitat al Aradului, reprezenta 20154 de suflete (5,8%), care din punct de vedere etnic se prezenta conform tabelului de mai jos. Pentru comparație am introdus și numărul populației care se afla pe acel teritoriu în anul 1910.

Etnia	1910	1920
maghiari	8268	9015
germani	6933	7565
slovaci	2874	2962
români	2260	2161
sârbi	3	3
alții	7	13

³⁰ Serviciul Județean a Arhivelor Naționale Arad, *Chestura Poliției Municipiului Arad*, 136, fila 7.

* În anul 1916, odată cu intrarea României în război contra Austro-Ungariei, ziarele românești au fost suspendate.

Observăm că exceptând etnia română, toate celelalte etnii au înregistrat o creștere în localitățile care au rămas în componența Ungariei. Este evident că schimbarea realităților geopolitice după anul 1918, a motivat pe unii români să opteze pentru părăsirea acelor teritorii și așezarea lor în teritoriile care intrau în componența României.

Acestea au fost doar câteva din observațiile pe care am considerat să le facem asupra populației din mediul rural și urban al Aradului în anii Primului Război Mondial. Desigur mai sunt numeroase aspecte pe care putem să le evidențiem. Dar acestea vor fi abordate cu un alt prilej.
